

PAWEŁ SIERADZKI

WSPÓŁCZESNY NEWMAN POLSKĄ URZECZONY KSIĄDZ RICHARD JOHN NEUHAUS (1936-2009)

Gdy na wiosnę 1919 r. odrodzona Rzeczpospolita Polska potrzebowała szerokiego wsparcia międzynarodowego, na forum prasy amerykańskiej toczyła się propagandowa batalia o jej wizerunek i dobre imię. Pośród wielorakich fałszywych opinii, szczególnie na temat stanu relacji polsko-żydowskich, głos w obronie Polaków wielokrotnie zabierał Hugh Gibson. Wyważony i wiarygodny opis sytuacji, jaki płynął do amerykańskiej opinii społecznej i władz w Waszyngtonie od pierwszego ambasadora USA w Polsce, pozwolił na stopniowe ostudzenie antypolskich nastrojów. Okazało się wówczas, jak wiele może pomóc Polsce jeden człowiek, którego słowo znaczyło więcej niż chór polonofobicznych propagandystów¹. Po czasach PRL-u III Rzeczpospolita również mogła liczyć na Amerykanina, który dostrzegł wielowiekowe bogactwo polskiego dziedzictwa religijnego i narodowego, był nim ksiądz Richard John Neuhaus.

Przyszedł na świat 14 maja 1936 r. w Pembroke (prowincja Ontario, Kanada), jako jedno z ośmiorga dzieci w rodzinie luterańskiego pastora. Po ukończeniu luterańskiego Concordia Theological Seminary w Fort Wayne (Indiana, USA) został w 1960 r. w Saint Louis ordynowany na pastora. Następnie przez 17 lat pracował w najbiedniejszej, murzyńskiej dzielnicy Nowego Jorku,

Dr PAWEŁ SIERADZKI – adiunkt, Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL; e-mail: paulos@kul.pl

¹ Por. A. K a p i s z e w s k i, *Hugh Gibson and a Controversy over Polish-Jewish Relations after World War I*, Kraków 1991, passim; t e n ż e, *Controversial reports on the situation of Jews in Poland in the aftermath of World War I. The conflict between the US Ambassador in Warsaw and American Jewish leaders*, w: t e n ż e, *Conflict across the Atlantic. Essays on Polish-Jewish Relation In the United States during Word War I and In the Inter-war Years*, Kraków 2004, s. 55-122.

na Brooklynie. Gdy amerykańskie społeczeństwo wchodziło w czas normalizacji stosunków rasowych, pastor Neuhaus zaangażował się w działalność Ruchu Obrony Praw Obywatelskich (American Civil Rights Movement) i działalność pacyfistyczną. Wiedział, że jedynie opierając się o wymiar eklezjologii można być autentycznym w na wskroś pluralistycznym wyznaniowo społeczeństwie amerykańskim. Aby móc realnie oddziaływać na sferę polityczną, w 1964 r. założył międzyreligijny ruch Duchowieństwo Ztroskane Wojną w Wietnamie [Clergy Concerned About Vietnam] (nazwa późniejsza: „Duchowieństwo i Laikat Ztroskani Wojną w Wietnamie” [Clergy and Laity Concerned About Vietnam – CALCAV]) i współprzewodniczył mu z rabinem Abrahamem Jeshuą Heschel i jezuitą Danielem Berriganem. Ruch ten skupia ok. 400 tysięcy członków. Od 1965 r. Neuhaus należał do grona najbliższych współpracowników dr. Martina Luthera Kinga².

Będąc już postacią powszechnie rozpoznawalną, wkroczył zdecydowanie na bardzo newralgiczny grunt styku etyki i polityki, publikując w 1967 r. w liberalnym magazynie „Commonweal” artykuł zatytułowany *Aborcja – niebezpieczne założenia*, w którym dowodził, że lewica i liberałowie powinni opowiedzieć się po stronie nienarodzonego życia ludzkiego, argumentując, iż rzeczywisty liberalizm ma zawsze na celu rozszerzanie wspólnoty, którą obejmuje opieką i ochroną prawną. Natomiast zezwolenie na aborcję zawęża grono objętych wolnością. Takie stanowisko Neuhaus spotkało się z dezaprobatą liberalnego establishmentu polityczno-społecznego. Po zapadnięciu wyroku w 1973 r. w sprawie *Roe vs. Wade* legalizującej aborcję w USA, w przeciwieństwie do bliskich mu środowisk ewangelikalnych, zdecydowanie protestował przeciw przyjętym rozstrzygnięciom. Po ukazaniu się encykliki *Humanae vitae* – mimo iż nie był katolikiem, a i wbrew totalnej krytyce prowadzonej w mediach – z aprobatą przyjął zaproponowaną w niej wykładnię dotyczącą roli ludzkiej płciowości. Nie chcąc pozostawać w konflikcie sumienia, zerwał współpracę z Ruchem Obrony Praw Obywatelskich, gdy ten otwarcie zaangażował się w działalność proaborcyjną. Wspólnie z socjologiem Pieterem L. Bergerem uruchomił program Mediating Structures Project, którego celem była zmiana amerykańskiej polityki społecznej w kierunku demontażu struktur państwa opiekuńczego, decentralizacji i promowania aktywności obywatelskiej. Jego sympatie polityczne stopniowo ewoluowały od Partii Demokratycznej w kierunku ruchu neokonserwatywnego. Swoją koncepcję

² R. J. N e u h a u s, *Biznes i Ewangelia*, Poznań 1993, s. 7-21; *Leaders from the 1960s. A biographical sourcebook of American activism*, red. D. DeLeon, Westport 1994, s. 198-199.

relacji pomiędzy religią a demokracją Neuhaus przedstawił w 1984 r. w szeroko komentowanej książce *The Naked Public Square: Religion and Democracy in America*³. Sprzeciwił się w niej panującej w zachodnich demokracjach liberalnych doktrynie „nagiego forum publicznego”, tj. odrzucenia argumentacji moralnej i religijnej w debacie politycznej, kulturowej, edukacyjnej oraz postanowieniach prawnych. Krytykował w niej również postępujący proces hiperindywidualizacji jednostek w ramach klasycznie rozumianego społeczeństwa. Konkluzją jego wywodu było stwierdzenie, że wyobcowana jednostka pozbawiona przez obowiązujący model dyskursu społecznego narzędzi argumentowania etycznego doznaje wykluczenia, a schemat proponowanej jej wolności sprowadza ją do układu biegunowego – nielicznych silnych, bogatych lub w większości słabych, biednych. Tezy przedstawione przez Neuhaus stały się wytycznymi prezydentury Ronalda Reagana.

To, na jak szerokie kręgi społeczne miał wpływ pastor Neuhaus, znalazło odzwierciedlenie w ankiecie opiniotwórczego czasopisma „US News and World Report”, które w 1988 r. zaliczyło go do grona jednego z 25 najbardziej wpływowych intelektualistów USA.

Dnia 8 września 1990 r. dokonał konwersji na katolicyzm, co zostało wielokrotnie i różnorodnie skomentowane przez media w USA. Podobne opary sensacji towarzyszyły kolejnemu jego krokowi, gdy rok później przyjął święcenia kapłańskie z rąk kard. Johna Josepha O’Connora. Komentatorzy, niezależnie od ich sympatii światopoglądowych i politycznych, porównywali zwrot, który dokonał się w jego życiu, do konwersji kard. Johna Henry Newmana. Sam ksiądz Neuhaus przyjęcie chrztu w Kościele rzymskokatolickim skomentował w słowach: „o tym, że moje miejsce jest w Kościele katolickim, wiedziałem już od bardzo dawna. Problemem był tylko sposób: czy uczynimy to wspólnie na drodze pojednania Kościoła luterańskiego z Rzymem, czy też zrobię to indywidualnie [...] Kościół luterański nie jest wierny podstawowej

³ Do najważniejszych książek wydanych przez R. J. Neuhaus w okresie, gdy był luterańskim pastorem, należy zaliczyć: *Movement and Revolution* (1970), *In Defense of People. Ecology and the Seduction of Radicalism* (1971), *Time Toward Home. The American Experiment as Revelation* (1975), *Against the World for the World. The Hartford Appeal and the Future of American Religion* (1976), *Unsecular America* (1986), *Confession, Conflict, and Community* (1986), *Dispensations. The Future of South Africa As South Africans See It* (1986), *Piety and Politics. Evangelicals and Fundamentalists Confront the World* (1987), *Democracy and the Renewal of Public Education* (1987), *Jews in Unsecular America* (1987), *The Catholic Moment. The Paradox of the Church in the Postmodern World* (1987), *Believing Today. Jew and Christian in Conversation* (1989), *Guaranteeing the Good Life: Medicine and the Return of Eugenics* (1990).

intencji Reformacji, temu, by być ruchem odnowy w Kościele i dla Kościoła [...]”⁴. Wielokrotnie też przyznawał, że właśnie papież-Polak swoją postawą i nauczaniem wpłynął na jego drogę życiową. W jednym z wywiadów mówił: „Jan Paweł II – jako papież od roku 1978 – ukształtował moje myślenie o tym, co działo się w Kościele katolickim, i o tym, jaki powinien być mój stosunek do Kościoła [...]. Mogę powiedzieć, że obok moich rodziców i może jeszcze dwóch-trzech innych osób, Jan Paweł II był najbardziej wpływową osobą w moim życiu. Dawał wizję i kontekst moralno-polityczny. Pomógł mi zrozumieć własne powołanie”⁵. Jako kapłan katolicki zabierał głos w publicznej debacie na temat miejsca religii i wartości moralnych w zlaicyzowanym społeczeństwie, publikując książki inspirowane Biblią, katolicką nauką społeczną oraz przykładem życia i myśli Jana Pawła II⁶.

W 1991 r. założył w Nowym Jorku Institute on Religion and Public Life, którego głosem stał się opiniotwórczy miesięcznik „First Thing” (edycja polska do 2006 r.). Głównymi współpracownikami Neuhausa w tej placówce stali się wybitni akademicy i publicyści, m.in. Joseph Bottum, Michael Novak i George Weigel. W 1994 r. Neuhaus doprowadził do powstania koalicji „Ewangeliści i katolicy razem. Misja chrześcijańska na Trzecie Tysiąclecie”, będącej sojuszem na rzecz obrony cywilizacji chrześcijańskiej. Jego zdanie było na tyle istotne, iż należał on do wąskiego grona najbliższych doradców prezydentów Georga Busha i Georga W. Busha.

Książki Neuhaus był wielokrotnie przyjmowany na prywatnych audiencjach u Jana Pawła II. W 1997 r. z woli papieża został delegatem na synod biskupów poświęcony sytuacji Kościoła w Ameryce. Bardzo szybko ze spotkań z papieżem-Polakiem zrodziła się jego fascynacja Polską, której dziedzictwo

⁴ Neuhaus, *Biznes i Ewangelia*, s. 21.

⁵ B. Kuchniarz, *Podzielona Ameryka, umierająca Europa, intrygująca Polska. Rozmowa z księdzem Richardem Johnem Neuhausem*, „Frona” 50 (2009), s. 74-75.

⁶ Najistotniejsze z nich: *America Against Itself. Moral Vision and the Public Order* (1992), *Freedom for Ministry. A Guide for the Perplexed Who Are Called to Serve* (1992), *Doing well & doing good. The challenge to the Christian capitalist* (1992) (wyd. pol.: *Biznes i Ewangelia. Wyzwanie dla chrześcijanina-kapitalisty*, Poznań 1993); *To Empower People. From State to Civil Society* (1996), *Appointment In Rome. The Church in America Awakening* (1999), *The Eternal Pity. Reflections on Dying* (2000), *There We Stood, Here We Stand. Eleven Lutherans Rediscover Their Catholic Roots* (2001), *The Second One Thousand Years. Ten People Who Defined a Millennium* (2001), *Death on a Friday Afternoon. Meditations on the Last Words of Jesus from the Cross* (2001) (wyd. pol.: *Śmierć w piątek po południu. Ostatnie słowa Jezusa z Krzyża*, Poznań 2001), *As I Lay Dying. Meditations Upon Returning* (2003), *Catholic Matters. Confusion, Controversy, And the Splendor of Truth* (2007), *American Babylon. Notes of a Christian Exile* (2009).

uważał za wyjątkowe w skali globalnej, tj. praktyczne połączenie katolicyzmu z zasadami demokracji. Do takich wniosków doszedł przyjmując założenie, że najlepszym kluczem do zrozumienia polskości jest przekaz, który dał światu Jan Paweł II⁷. „Polska dała światu nieoceniony dar – Karola Wojtyłę. Będzie za to, a przynajmniej powinna być, pamiętana w annałach historii tak długo, jak długo istnieć będzie historia. [...] Wielkim błogosławieństwem dla Polski może okazać się więc fakt, że dzięki ciężkim próbom, jakim Polska poddawana była w historii, przeciwko zewnętrznym wrogom wykuła się solidarność, potężna więź pomiędzy Kościołem a narodem”⁸. Przy innej okazji konstatował: „W kontrze wobec wydumanych abstrakcji świeckiego modernizmu papież ukazał taki sposób bycia w świecie, który dochowuje wierności pamięci, cierpieniu i aspiracjom najbardziej konkretnych ludzi. Sam był takim rzadkim okazem: pełnym człowiekiem. Przy całej wielości zainteresowań, dążeń, talentów, natchnień był kimś z jednej bryły. Odrzucał przemożne wezwanie modernizmu do wyboru między tym, co powszechne, i tym, co poszczególne, między światem i własnym miejscem w świecie. Oponenci nazywali go «polskim papieżem», dając do zrozumienia, że trąci parafian-szczyzną. Daleki od przeproszania za to, kim jest, zachęcał innych do urzeczywistniania optimum tego, czym sami są. Właśnie jako syn Polski był ojcem dla świata”⁹.

Wielokrotnie przebywał w Polsce, m.in. prowadząc seminaria w dominikańskim Instytucie Tertio Millennio w Krakowie¹⁰. W Stanach Zjednoczonych był uczestnikiem debat akademickich i tych o wydzwisku społeczno-politycznym, „przemyczał” wiele treści odnoszących się do heroizmu św. Maksymiliana Marii Kolbego oraz spuścizny kard. Stefana Wyszyńskiego. Nie sposób nie dostrzec intuicji Prymasa Tysiąclecia w słowach księdza Neuhaus, gdy mówi: „[...] to, co było dobre w historii Polski, było co do zasady identyfikowane z katolicyzmem. To wielkie błogosławieństwo i dla Polaków, i dla Kościoła – co w Polsce właściwie wychodziło na jedno. W tym sensie

⁷ „[...] to, że papież ten powszechnie trafiał do serc i umysłów, wiązało się nierozdzielnie z jego szczególną polsnością” (R. J. N e u h a u s, *Nowe Europy*, „First Things – Edycja Polska” 1(2006), s. 74).

⁸ K u c h n i a r z, *Podzielona Ameryka*, s. 89.

⁹ N e u h a u s, *Nowe Europy*, s. 74.

¹⁰ Po jednej z takich podróży do Polski napisał długi reportaż ukazujący historię i zmiany, jakie zaszły w kraju nad Wisłą po 1989 r. Por. *Poland: Reflections on a New World*, „First Things” 1994, <http://www.firstthings.com/article/2009/03/002-poland-reflections-on-a-newworld9> [odczyt: 05.06.2009]

Polska odgrywa wyjątkową rolę. Dlatego patrzę na Polskę jako na jeden z najciekawszych, a może najciekawszy na świecie w naszych czasach eksperyment społeczny, kulturowy i polityczny w katolickiej nauce społecznej. To, co dzieje i będzie działo się w Polsce, zasługuje na uwagę całego świata”¹¹.

Po śmierci Jana Pawła II wkładał wiele wysiłku, aby do narracji popularnej i naukowej wprowadzono termin „Jan Paweł II Wielki”.

Ksiądz Richard John Neuhaus – wielki ambasador polskości w Kościele Powszechnym oraz wśród elit Stanów Zjednoczonych zmarł 8 stycznia 2009 r.¹²

*

Neuhaus: „Kocham Polskę, jestem jej wielkim fanem. [...] Proszę pozwolić mi nie rozwodzić się nad Polską, bo nie będę w stanie przestać”¹³.

¹¹ K u c h n i a r z, *Podzielona Ameryka*, s. 90.

¹² Zob. R. D o u t h a t, *Richard John Neuhaus RIP*, „The Atlantic” 8 I 2009; M. B e l z, *Richard John Neuhaus, 1936-2009*, „World Magazine” 8 I 2009; V. M o r t o n, J. D u i n, *Richard John Neuhaus dies of cancer*, „The Washington Times” 8 I 2009; D. B r o o k s, *In Defense of Death*, „The New York Times” 12 I 2009; R. J. D e S o u z a, *Model of Christian discipline mourned*, „National Post” 9 I 2009; L. G o o d s t e i n, *Rev. R. J. Neuhaus, Political Theologian, Dies at 72*, „The New York Times” 9 I 2009; J. H y l d e n, *Richard John Neuhaus. Witness to Truth*, „Christianity Today” 9 I 2009; R. O r r o y o, *Father Richard John Neuhaus. A Man Animated by His Faith*, „The Wall Street Journal” 9 I 2009; A. F. R e m i n g t o n, *Priest, Conservative Richard Neuhaus*, „The Washington Post” 9 I 2009; D. L i n k e r, *The Two Neuhauses*, „National Catholic Reporter” 11 I 2009; K. W a l k e r, *Bastion of Catholic Wisdom & Wit in the Public Square Falls Silent*, „Catholic Business Journal” 13 I 2009; D. K l i n g h o f f e r, *Where is the rabbi like Richard John Neuhaus?*, „The Jerusalem Post” 15 I 2009; M. Z i ę b a, *Analitik i artysta*, „Tygodnik Powszechny” 13 I 2009; G. W e i g e l, *Richard John Neuhaus, 1936-2009. An Honorable Christian Soldier*, „Newsweek” 19 I 2009.

¹³ Rozmowy istotne. Wywiad Alicji Legutko-Dybowskiej z księdzem Richardem Johnem Neuhausem, TVP Kultura 2007, w: http://www.tvp.pl/kultura/magazyny-kulturalne/rozmowy-istotne/wideo/richard-neuhaus?start_rec=32 [odczyt: 05.06.2009].